

Zdeněk Ullrich k pojetí sociální struktury

Od počátku třicátých let se v české sociologii prosazoval zájem o výzkum pestré palety sociálních problémů se snahou o jejich začlenění do širších strukturálních útvarů. Obě přední skupiny českých sociologů, nejprve "brněnská" v roce 1930 a záhy po ní "pražská" v roce 1931 přesvědčovaly o této tendenci vydáním prvních čísel svých časopisů (Sociologická revue I. A. Bláhy a Sociální problémy J. Krále). V těchto odborných periodikách se za dobu necelých pěti let soustřeďovaly sociologické poznatky o politice, hospodářství, výchově, umění aj.

V roce 1934 pražská sociologická skupina místo třetího čísla Sociálních problémů připravila sborník "Populační, hospodářský, ideový, politický dnešek. Staré myšlení a nová společnost" v rozsahu 86 stran. Sborník byl vlastně naším prvním příspěvkem k systematictější analýze otázek sociální struktury. Populačním vývojem a hospodářskou situací se zabýval A. Boháč, vztah mezi vývojem ekonomiky a národohospodářskou teorií zpracoval L. Šauer, souvislosti mezi novou poválečnou strukturou společnosti a potřebou vzniku odpovídajících hodnot byly předmětem příspěvku O. Machotky, Jan Mertl nazval svoji stať "Soustřeďování politické moci" a H. O. Ziegler uvažoval o potřebě vzniku nových ústavních institucí, které by umožňovaly realizovat cíle stanovené demokratickou ústavou.

Jedním ze spoluautorů sborníku byl nadaný sociolog Zdeněk Ullrich (1901 - 1955). Po absolvování na filozofické fakultě UK působil od r. 1927 jako asistent sociologického semináře, v r. 1930 se stal pracovníkem Státního úřadu statistického. Od roku 1931 pracoval rovněž jako tajemník časopisu Sociální problémy. V r. 1938 vedl rozsáhlý výzkum o poměšťování pražského okolí. Po druhé světové válce přednášel sociologii na Vysoké škole politické a sociální v Praze. I v emigraci po roce 1948 působil jako profesor sociologie, nejprve v Alexandrii a později v Káhiře, kde v r. 1955 zemřel.

Jeho sociologickým vzorem byl Max Weber. V jeho duchu Ullrich zastával princip nehodnotící, objektivní sociologie a kladl důraz na využívání statistických metod v sociologickém výzkumu. Do uvedeného sborníku z r. 1934 přispěl statí nazvanou "Sociální struktura dneška". Ullrichův příspěvek, z něhož je následující výňatek [s. 41-44], se nejvýrazněji ze všech příspěvků předcházejících vyrovnával s požadavkem ukázat, že "staré myšlení" již neodpovídá "nové společnosti".

Emanuel Pecka

Ale i pokud jde o **životní styl** a kulturní potřeby nastala značná *nivelisace*. V první řadě můžeme pozorovat velkou změnu v životních podmínkách dělnické vrstvy v posledních desetiletích. Tato změna projevuje se ve *značném stoupnutí životního stylu a životní úrovně*.

Dávno již minuly doby (alespoň ve velkých městech a v krajínách kulturních), kdy dělník byl jakýmsi vydědencem společnosti. Marxovo domněnání, že bída, poroba, trýzeň z práce, nevědomost a brutalisace proletářů poroste, ukázalo se v tomto směru úplně mylným. Theorie, která byla pojata z obrazu anglického dělnictva první poloviny XIX. století, kdy život dělníků podobal se skutečně jedinému řetězu utrpení, nepřiléhá v žádném případě na poměry dnešní. Nebudeme tu rozvádět obraz dávno známý a tolikrát přetřásaný. Jisto jest, že zlepšením hygienických podmínek, odstraňováním hrubé práce, zákazem práce mladistvých a žen, zkrácením pracovní doby, kolektivním postupem dělníků a jejich organizací v otázkách mzdových a často jejich vlivem na přijímání a propuštění dělníků a vlivem vlády, která čím dále mocněji zasahuje do pracovních poměrů, *přestali býti tovární dělníci vrstvou*, svým způsobem života *jasně oddělenou od ostatní společnosti*, vyznačující se potlačením, nízkou úrovní, podrytým zdravím atd. Průmyslové dělnictvo může skutečně s hrdostí pohlížeti na vývoj posledních desetiletí a na vymoženosti, kterých se v této době domohlo. Politická práva, zvýšená hospodářská úroveň, volný čas a lepší zdraví dělnické vrstvy jsou jejich výsledkem.

Následek těchto změn, které jasně se projevují např. v Americe, Anglii, Německu a u nás však jest, že *vzpruha kolektivní ofensivy proti utlačujícím je podmínkám povolna mizí* a že, nehlédě ke krizi, našlo by se zajisté mnoho dělníků, kteří netíhli by tak k revolučnímu odstranění soukromokapitalistického výrobního řádu, jako k drobným praktickým zlepšením mzdových, pracovních a životních podmínek, prováděným cestou naprosto legální prostřednictvím odborových organizací a politických stran. Mnozí z dělníků, zvláště na západě, *nechtějí býti proletáři*, nechtějí se jimi cítiti a touží naopak připodobniti se co nejvíce vrstvám vyšším. Zvláště majetnictvím rodinných domků vzniká zde silná vlastnická mentalita. H. de Mann správně ukázal, že dělníci připodobňují se čím dále více životnímu stylu vrstev vyšších a to záměrně i nevědomky.

Na druhé straně spatřují však mnozí a hledají ospravedlnění Marxova učení o rostoucí proletariaci v tom, že jak svrchu zmíněno, počíná v moderní společnosti růsti nová *závislá* vrstva úředníků a zřizenců, jejíž životní podmínky nepřesahují často úroveň kvalifikovaného dělníka. Jest ovšem otázkou, je-li možno počítati tento "proletariát s bílým límečkem" do řad Marxových rostoucích řad proletariátu, v každém případě však jest tato vrstva celou svou tradicí a životním postojem orientována podle životního standartu vyšších vrstev společnosti. Autoři, kteří se zabývají touto novou vrstvou, shodují se však vesměs v úsudku, že tento nový střední stav nechce se cítiti proletáři a že jejich *největší životní obavou jest, aby se proletáři nestali*. Naopak dělníci, z nichž mnozí sociálním vzestupem rozmnožují řady nižšího úřednictva a zřizovnictva, považují vstup do této vrstvy za jisté povýšení¹⁾. V žádném případě však nedovoluje hospodářská situace těmto vrstvám úředníků a zřizenců čili tzv. "novému

1) Podle ankety, kterou konala německá organizace zaměstnanců GDA pochází více než 25 % jejich členů z rodin dělnických; v tomto případě šlo však ještě o organizaci, která má "buržoasnější charakter" než-li organizace jiné. Viz E. Lederer, J. Marschak, "Der neue Mittelstand", in: *Grundriss der Sozialökonomik*, IX./1: "Die gesellschaftliche Schichtung im Kapitalismus", s. 121-141 a K. Dreyfus, *Beruf und Ideologie der Angestellten*, München-Leipzig 1933.

střednímu stavu", aby jeho životní styl lišil se přílišně od úrovně dělníků². Pracovní doba jest téměř táž a v zracionalisovaných a zmechanisovaných podnicích dneška neliší se již práce dělníka do té míry od práce zřizence a úředníka, jako dříve. Oba jsou zapojeni do mechanického a ducha jednostranně unavujícího a vyčerpávajícího procesu výrobního, oba jsou stejně závislí, oba mají téměř tytéž platy a touží pracovní dobu. (Dokonce se projevuje zřejmá tendence pracovní dobu dělníků zkracovati a úředníků prodlužovati). Jejich mentalita se čím dále více blíží³.

Zde právě jest nejdůležitější bod našich úvah v tomto směru: tvoří se zde téměř jednotná vrstva městských dělníků, zřizenců, nižších a středních úředníků, jichž *objektivní podmínky životní se čím dále více připodobňují* a kteří ani mentalitou se od sebe přílišně neliší, jsouce orientováni podle jednotné, masové kultury dneška.

Pro tyto masy, jež vstupují nejen do politického, ale i do kulturního života, které jsou nejen voliči, ale i konsumenty potravin, konfekčních obleků, novin a románů, návštěvníky biografů, sportovních podniků, posluchači radia a gramofonů, není již nedostupné, *aristokratické kultury*, určené exklusivně pro vyšší vrstvy. I zde pozorujeme mohutnou a stále rostoucí *vlnu nivelisace*, která tvoří všem duševně i finančně přístupnou, pro jednostranně unavené nervy dráždivou kulturu mas, které staly se jejich konsumenty⁴. Tato pouze kvantitativně odstupňovaná životní úroveň je přístupná i dělníkům - nejsou z ní již vyloučeni a netvoří si také vlastní proletářskou kulturu, naopak, účastní se v plném tempu na stále se vyrovnávající kulturní úrovni dnešního světa. Avšak i vrstvy vyššího úřednictva a jiné prvky společnosti, které byly dříve účastny na poměrně vyšším životním standartu vyšších vrstev společnosti, účastní se tohoto proudění, které tak stává se všeobecné. Lacině módní výrobky, tuctové filmy, gramofonové desky a radiové programy musí býti - mají-li se producentům vypláceti - určeny pro všechny tyto vrstvy moderní společnosti. V tomto směru jest vlastně větší rozdíl mezi venkovem a městem, než jednotlivými vrstvami obyvatelstva městského.

Jeví se nám tedy situace v celku jako *stálé sblížování jednotlivých vrstev obyvatelstva po mnohých stránkách a mizení všech prvků, které společnost rozlišují v jednotné a jasně oddělitelné a alespoň po určité stránce homogenní vrstvy*: je tu táž závislost většiny městského obyvatelstva na velkých kolektivech, táž zapojenost do neosobních, zbyrokratisovaných služeb velkých podniků a korporací. Je tu stejnorodost v postavení politickém a stále se vyrovnávající kulturní úroveň a životní standard všech vrstev. Nové vrstvy, jež vstupují na sociální jeviště, t. zv. "nový střední stav", *nejsou v tomto směru novou sociální "třídou"*, která by po

2) Viz k tomu zvláště velmi důkladné zpracování rodinných účtů, podniknuté Státním úřadem statistickým a uveřejněné ve "Zprávách Státního úřadu statistického" roč. 1933, čís. 138-143, čís. 199-207, čís. 221-225 a roč. 1934 čís. 31-34 a 35-38, kde byla prozkoumána spotřeba v rodinách dělnických, zřizeneckých a úřednických v r. 1929 až 1930 podle sociálního rozvrstvení a rodinného důchodu, velikosti rodiny, velikosti obce, bytových poměrů atd.

3) Vše to platí ovšem především o *kvalifikovaných* dělnících. Životní úroveň nekvalifikovaných dělníků jest dosud velmi nízká. Ovšem tato vrstva se v moderní společnosti stále zmenšuje. V prvé řadě tu působí rozhodný *úbytek zemědělských dělníků*, jichž na př. v českých zemích ubylo od r. 1921 do r. 1930 o více než o čtvrtinu. V celku však ubylo nádeníků v Čechách za poslední desetiletí o 35.13 %. Znamená tedy tendence, kterou připisujeme dělníkům kvalifikovaným, i tendenci dělnické vrstvy v budoucnosti vůbec.

4) Zajímavé vývody v tomto směru viz v knize J. Ortega y Gasset: "Vzpoura davů", Praha 1933.

způsobu měšťanstva a proletariátu hleděla dosíci vstupu do společnosti, nýbrž jsou právě *projevem této nivelisace*, projevující se na jedné straně vzestupem dělníků do jejich řad, zlehčením a zmechanisováním práce, racionalisací a dokonalejší technikou, přechodem od produkce k distribuci a koncentrací moci a majetku ve velkých organizacích, ať hospodářských, správních, politických, odborových, státních atd. Tím naprosto nemíníme tvrditi, že by rozdělení majetku bylo s hlediska dnešních sociálních ideálů spravedlivé nebo rovnoměrné. Nerovnost zůstává i nadále (a sledujeme-li rozvrstvení majetku nebo důchodů v kterékoliv evropské zemi, pozorujeme rozdíly neobyčejně značné), jest však dnes zastírána jednak *vzrůstající ingerencí moci státní*, jednak *nivelisací statků kulturních*.